

MICHAŁ PRUSEK

 <https://orcid.org/0000-0002-4652-5529>

Uniwersytet Opolski, Katedra Prawa Karnego

Wzajemne relacje między zasadą legalizmu a stosowaniem kar i innych środków karnoprawnej reakcji

The mutual relations between the principle of legalism and the application of penalties and other criminal law responses

ABSTRAKT: Opracowanie ma na celu wyeksponowanie z jednej strony wpływu zasady legalizmu na politykę karania, z drugiej natomiast – wpływu reguł stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji na zakres i pojęcie tej zasady. Zasada legalizmu w ujęciu konstytucyjnym do działania organów wymaga istnienia normy kompetencyjnej. Zbiorem tego typu norm są z pewnością przepisy prawa karnego procesowego, co jednak nie umniejsza roli prawa karnego materialnego. W ujęciu karnoprosesowym już na poziomie modelu procesu karnego należy wskazać, że przyjęcie w Polsce dominującej roli zasady legalizmu wymusza racjonalizację polityki karania poprzez ustanowienie materialnej definicji przestępstwa w art. 1 § 3 k.k. Karnoprosesowa zasada legalizmu została skodyfikowana w art. 10 § 1 k.p.k., który jest wyrazem konstytucyjnej zasady równości wobec prawa oraz zasady trafnej reakcji karnej, a tym samym realizuje model sprawiedliwości dystrybtywnej.

SŁOWA KLUCZOWE: legalizm, oportunizm, zasada praworządności, definicja przestępstwa, społeczna szkodliwość

ABSTRACT: This study aims to highlight, on the one hand, the influence of the principle of legalism on sentencing policy, and, on the other hand, the impact of the rules governing the application of penalties and other criminal law responses on the scope and conceptualisation of that principle. From a constitutional perspective, the principle of legalism requires the existence of a competence norm for any action taken by public authorities. While such norms are primarily found within the provisions of procedural criminal law, this does not diminish the role of substantive criminal law. From the procedural standpoint, it should be noted that the dominant role of the principle of

legalism in Poland necessitates the rationalisation of sentencing policy through the substantive definition of a criminal offence, as established in Article 1 § 3 of the Polish Criminal Code. The criminal procedural principle of legalism, codified in Article 10 § 1 of the Polish Code of Criminal Procedure, reflects the constitutional principle of equality before the law and the principle of a proper criminal response, thereby implementing the model of distributive justice.

KEYWORDS: legalism, opportunism, rule of law, definition of a criminal offence, social harmfulness

1. Wprowadzenie

Zasada legalizmu z uwagi na jej konstytucyjne oraz karnoprosesowe ujęcie bez wątpienia w pierwszej kolejności wykazuje związki z prawem konstytucyjnym i prawem karnym procesowym. Dostrzegając jednak szersze interakcje między normami, wydaje się, że zasada ta nie pozostaje bez znaczenia dla prawa karnego materialnego, w tym dla zagadnienia stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji. Oczywiście jest, że kodeks karny¹ jako akt rangi ustawy musi być zgodny z Konstytucją RP². Ustawa zasadnicza z jednej strony pełni funkcję stymulującą, wytyczając kierunki działań ustawodawcy, a z drugiej strony funkcję hamującą, zakreślając granice tychże działań³. Przepisy kodeksu postępowania karnego⁴ natomiast normują postępowanie służące na zasadzie wyłączności do realizacji przepisów prawa karnego materialnego⁵. Zatem już na podstawie ogólnych rozważań wskazać można na pewne związki konstytucyjnej oraz karnoprosesowej zasady legalizmu z prawem karnym materialnym. Jednak pozostanie na tym poziomie dyskursu spłycałoby tytułowe zagadnienie. Konieczna więc wydaje się bardziej szczegółowa analiza wzajemnych relacji wspomnianej zasady z materialnoprawną kwestią stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 17 z późn. zm.).

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.) – dalej: Konstytucja RP.

³ J. Zagrodnik, w: *Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 56.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46).

⁵ K. Marszał, w: *Proces karny...*, s. 24; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1–2, red. D. Świecki, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2025 – tu: t. 1, art. 1, teza 4; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, C.H.Beck, Warszawa 2023, s. 5.

2. Potoczne rozumienie legalizmu

W języku potocznym legalizm jest rozumiany jako postępowanie zgodnie z prawem⁶. Mimo że zasada legalizmu zarówno w ujęciu konstytucyjnym, jak i karnoprosesowym odbiega od przywołanej definicji, warto już na wstępie wyeksponować związki tak rozumianego legalizmu z prawem karnym materialnym. Przepisy kodeksu karnego oraz innych ustaw karnych zawierają normy sankcjonowane, określające czyny zakazane, oraz normy sankcjonujące, wskazujące konsekwencje popełnienia tych czynów i jednocześnie kształtujące zasady stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji⁷. W myśl zasad *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege* zachowania, które nie zostały zakazane przez przepisy pod groźbą sankcji karnej, nie stanowią podstawy pociągnięcia do odpowiedzialności karnej⁸. Zatem to, co nie jest zabronione, jest dozwolone. W ten sposób normy prawa karnego materialnego zakreślają przedmiotowe granice legalizmu. Limitują zakres dozwolonych zachowań. Zgodność z prawem może być bowiem rozumiana jako niepopełnianie czynów zabronionych pod groźbą sankcji karnej.

⁶ T. Bojarski, *Znaczenie zasady legalizmu dla zasady równości wobec prawa oraz w świetle ogólnych dyrektyw wymiaru kary*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 67; M. Rogacka-Rzewnicka, *Problematyka aksjologicznej kategoryzacji legalizmu i oportunistycznego ścigania przestępstw*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 266; R. Koper, *Konstytucyjnoprawne źródła zasady legalizmu*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 184; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada legalizmu oraz oportunizm w nowym kodeksie postępowania karnego*, WPP 1998, nr 3–4, s. 25; A. Kordik, *Oportunizm czy legalizm ścigania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 2, s. 96; C. Golik, *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle naczelnych zasad procesu karnego*, Prok.i Pr. 2020, nr 9, s. 70.

⁷ Tak dla przykładu: L. Tyszkiewicz, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, LexisNexis Polska, Warszawa 2010, s. 26; L. Wilk, *W sprawie zakazu hazardu nieregulamentowanego*, PiP 2013, nr 4, s. 60–71. Zob. też: J. Kulesza, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Kulesza, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2025, s. 29–30; P. Hofmański, P. Kardas, w: *System prawa karnego procesowego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 74–79; M. Hermann, *O normach sprzężonych raz jeszcze*, PiP 2023, nr 11, s. 3–19.

⁸ Zob. dla przykładu: T. Dukiet-Nagórska, w: *Prawo karne...*, s. 35–36; A. Grześkowiak, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2024, s. 16; J. Kulesza, w: *Kodeks karny...*, s. 33; J. Giezek, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 34–37; wyrok Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów z dnia 25 stycznia 2018 r., II KK 226/17, LEX nr 2434429; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 17 października 2018 r., II AKA 132/18, LEX nr 2668208; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2023 r., II NSNk 12/23, LEX nr 3570699.

3. Zasada legalizmu w ujęciu konstytucyjnym

Zasygnalizowaną funkcję limitacyjną prawa karnego materialnego można także dostrzec w odniesieniu do zasady legalizmu w ujęciu konstytucyjnym. Źródłem tej zasady jest art. 7 Konstytucji RP, zgodnie z którym organy państwowe mają nakaz działania na podstawie i w granicach prawa⁹. Organy zatem mogą lub muszą działać tylko wówczas, gdy istnieje podstawa prawna ich działania, w przeciwnieństwie do jednostek, które mogą działać, jeżeli prawo im tego nie zabrania¹⁰. Tym samym z jednej strony prawo karne może być postrzegane jako zbiór norm zabraniających jednostkom określonych zachowań, z drugiej natomiast – zbiór norm kompetencyjnych, uprawniających organy do podejmowania działań. Słusznie wskazuje się bowiem, że podstawy prawne, do których nawiązuje art. 7 Konstytucji RP, mogą mieć charakter nie tylko procesowy, lecz także materialny¹¹. W zakresie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej na wspomniane normy kompetencyjne organów składają się więc nie tylko przepisy postępowania karnego, które uprawniają dla przykładu sądy do wydawania orzeczeń, ale również przepisy prawa materialnego kształtujące treść tych orzeczeń, w tym rodzaj i wysokość stosowanych kar oraz innych środków karnoprawnej reakcji¹². Wymierzenie sankcji karnej wykraczającej

⁹ Por. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2012, s. 43–44; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 1999, s. 86, 239.

¹⁰ W. Sokolewicz, M. Zubik, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, s. 244; B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 77–78; W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 21. Por. M. Kazimierzczuk, *Pojęcie, istota oraz źródło wolności i praw człowieka*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2014, nr 26, s. 104; L. Wiśniewski, *Gwarancje podstawowych praw i wolności obywateli PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 44; J. Dobkowski, *O kształtowaniu się podejścia prawnoustrojowego w definiowaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Współczesne problemy prawa*, t. 1, red. I. Nowicka, D. Mocarska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015, s. 149; P. Tuleja, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H.Beck, Warszawa 2016, s. 303–304; M. Jabłoński, J. Węgrzyn, *Ochrona wolności i praw jednostki*, w: *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsamego przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, red. M. Jabłoński, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 15; A. Łabno, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, C.H.Beck, Warszawa 2002, s. 695; K. Woźniewski, *Zasada praworządności w procesie karnym*, GSP 2010, nr 24, s. 396.

¹¹ M. Florczak-Wątor, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 47; W. Sokolewicz, M. Zubik, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 244; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2006 r., U 4/06, LEX nr 208375. Por. B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 78; P. Tuleja, w: *Konstytucja RP...*, s. 305–306.

¹² Por. P. Tuleja, w: *Konstytucja RP...*, s. 305–306.

poza granice wyznaczone przez przepisy prawa karnego stanowi przyczynę odwoławczą, a wymierzenie sankcji niewymienionej w katalogu dopuszczalnych środków karnoprawnej reakcji – bezwzględną przyczynę uchylenia orzeczenia¹³. Ponadto podjęcie działań bez podstawy prawnej może stanowić nadużycie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków rodzące odpowiedzialność karną na podstawie art. 231 k.k.

W świetle przedstawionych rozważań przepisy prawa karnego uprawniają, ale jednocześnie ograniczają dopuszczalne działania organów. Wpływają więc bezpośrednio na zasadę legalizmu w ujęciu konstytucyjnym i kształtują jej zakres przedmiotowy. Można także dostrzec interakcje w odwrotnym kierunku. Zasada legalizmu niesie za sobą postulat określoności przepisów prawa karnego tak, aby w sposób kompleksowy stanowiły podstawę prawną działań organów. Jednocześnie wydaje się, że to zasada legalizmu przyczyniła się do wykształcenia zasad *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*. Realizują one bowiem konstytucyjną zasadę legalizmu. Brak przepisu prawa karnego określającego znamiona i sankcję stanowi brak podstawy prawnej do działania organów polegającego na pociągnięciu sprawcy do odpowiedzialności karnej.

4. Zasada legalizmu w ujęciu karnoprosesowym

Podobne interakcje można zaobserwować między zasadą legalizmu w ujęciu karnoprosesowym a stosowaniem kar i środków karnoprawnej reakcji. Tytułowa zasada w nauce procesu karnego jest definiowana jako dyrektywa nakazująca organowi procesowemu wszczynanie i kontynuowanie ścigania przestępstwa podlegającego ściganiu z urzędu, gdy jest ono prawnie dopuszczalne oraz faktycznie zasadne¹⁴.

¹³ Zob. dla przykładu: K. Marszał, J. Zagrodnik, w: *Proces karny...*, s. 720; D. Świecki, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany...*, t. 2, art. 439, teza 49; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024, s. 1145; M.J. Szewczyk, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2022, art. 439, teza 7; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Artykuły 1–467. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 1484; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2006 r., II KK 225/06, LEX nr 202123.

¹⁴ J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965, s. 126; R. Koper, *Konstytucyjnoprawne źródła...*, s. 183; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 1; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Drąjewicz, C.H.Beck, Warszawa 2020, s. 41; J. Kosowski, *Legalizm i oportunizm w postępowaniach dyscyplinarnych w służbach mundurowych*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 169. Zob. też: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 25–26; S. Cora, *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, PiP 2010, nr 10, s. 5; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 91; R. Kmiecik, w: Idem, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2006, s. 78.

Zasada legalizmu w ujęciu karnoprosesowym została skodyfikowana w art. 10 § 1 k.p.k., na podstawie którego organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu. Sporny jednak pozostaje charakter art. 10 § 2 k.p.k., zgodnie z którym z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo. Część doktryny uznaje wspomniany przepis również za wyrażający zasadę legalizmu¹⁵. Wskazuje się, że dzięki temu wyraźnie procesowy charakter art. 10 § 1 został rozszerzony i uzupełniony o element materialnoprawny¹⁶. W opozycji do zaprezentowanych poglądów akcentuje się, że art. 10 § 2 k.p.k. wyraża odrębną zasadę – zasadę równości, która uzupełnia zasadę legalizmu¹⁷. Istnieją także twierdzenia mniej kategoryczne, wskazujące, że art. 10 § 2 k.p.k. wyraża cel¹⁸, sens¹⁹ albo istotę²⁰ zasady legalizmu. W świetle przedstawionych poglądów celowe jest wyodrębnienie zasady legalizmu *sensu largo* i *sensu stricto*.

Już na wstępie tej części rozważań warto zasygnalizować, że zasada legalizmu uznawana jest za najściślej związaną z funkcjami i celami prawa karnego materialnego²¹. Bywa definiowana jako zasada ścigania zgodnego z dyrektywami prawa

¹⁵ A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 99; T. Koziół, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 52; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41–42; K. Rydz-Sybilak, *Zasada legalizmu w praktyce organów procesowych a uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 383; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 309.

¹⁶ S. Cora, *Zasada...*, s. 6, 8; C. Golik, *Instytucja...*, s. 72; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; J. Duży, *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, *Prok.i Pr.* 2011, nr 2, s. 68.

¹⁷ B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty relacji pomiędzy zasadami legalizmu i kontradiktoryjności w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 168–169; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 6.

¹⁸ A. Sakowicz, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, C.H.Beck, Warszawa 2025, s. 79; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, C.H.Beck, Warszawa 2011, s. 119; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 52; B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty...*, s. 169; J. Zagrońnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100. Zob. też: C. Kulesza, *Legalizm i oportunizm ścigania a prawa pokrzywdzonego w świetle nowelizacji polskiego ustawodawstwa karnego z 2013 roku*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzcyk i in., Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2014, s. 131–132.

¹⁹ C. Golik, *Instytucja...*, s. 73; A. Sakowicz, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 79.

²⁰ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51, 52; J. Zagrońnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100.

²¹ D. Gruszecka, *Interes pokrzywdzonego jako uzasadnienie współczesnego oportunizmu. Uwagi na tle art. 59a k.k.*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 54.

karnego materialnego²². Jest gwarancją prawidłowej realizacji zasady trafnej reakcji karnej²³. Wreszcie podkreśla się, że zasada legalizmu stanowi naturalną konsekwencję obowiązywania norm prawa karnego, chociaż i bez niej ściganie prawdopodobnie byłoby regułą. Tym niemniej, utrzymuje ona w odpowiednim napięciu organy ścigania²⁴. Warto zauważyć, że bez obowiązku ścigania nałożonego na organy procesowe normy prawa karnego mogłyby być przykładem *lex imperfecta*.

Przedstawione twierdzenia obrazują wpływ prawa karnego materialnego na kształt karnoprosesowej zasady legalizmu. Również w tym przypadku przepisy te limitują zakres przedmiotowy tytułowej zasady. Ściganie jest bowiem dopuszczalne i faktycznie zasadne, jeżeli popełniony czyn stanowi przestępstwo. Natomiast to, jakie czyny stanowią przestępstwa, określa prawo karne materialne. Już sama definicja przestępstwa zawarta w art. 1 k.k. jest sprzężona z obowiązywaniem w polskim modelu procesu zasady legalizmu.

Wskazuje się bowiem, że niemożliwe jest ściganie wszystkich sprawców przestępstw za wszystkie popełnione przestępstwa. Tym samym niemożliwe jest obowiązywanie i przestrzeganie w praktyce zasady legalizmu w ujęciu absolutnym. Wówczas zasada ta byłaby jedynie fasadą, gdyż nie byłaby realizowana w pełni w praktyce²⁵. Z tego powodu na gruncie doboru właściwego modelu prawa i postępowania karnego wykształciły się dwa kierunki. Pierwszy model zakłada formalną definicję przestępstwa, zgodnie z którą przy ocenie, czy dany czyn stanowi przestępstwo, nie bierze się pod uwagę jego społecznej szkodliwości. Aby jednak zapobiegać ściganiu czynów błahych i przez to zyskać potrzebne czas oraz środki do ścigania czynów poważniejszych, wprowadza się korektę na poziomie prawa karnego procesowego, przyjmując jako wiodącą nie zasadę legalizmu, lecz przeciwną zasadę

²² A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 186; D. Gruszecka, *Interes...*, s. 54; J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 78; A. Sakowicz, *Umożliwienie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k. jako wyjątek od zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 282.

²³ C. Golik, *Instytucja...*, s. 70; J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 74. Zob. też: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 28.

²⁴ K. Polit-Langierowicz, *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego? Dylemat współczesnej polityki karnej*, w: *Studia Iuridica Toruniensia*, t. 3: *Debiuty*, red. K. Kamińska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006, s. 144; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306–307; Z. Sobolewski, *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 116–117.

²⁵ M. Rogacka-Rzewnicka, *Problematyka...*, s. 263–264; A. Kołodziejczyk, *Miejsce oportunizmu w polskim procesie karnym na przykładzie umorzenia absorpcyjnego – kilka refleksji odnośnie wykorzystania instytucji w praktyce*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 122, 132; J. Jamontt, *Oportunizm przy ściganiu przestępstw*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 12, s. 352–353.

oportunizmu²⁶. Zgodnie z ową zasadą organ ma nie obowiązek, lecz prawo ścigać²⁷. Może więc mimo dopuszczalności i zasadności odmówić ścigania, jeżeli interes społeczny tego wymaga (oportunizm właściwy) albo z uwagi na ekonomikę postępowania, powagę wymiaru sprawiedliwości i błahy charakter czynu (oportunizm niewłaściwy)²⁸. W tym modelu zatem organ dokonuje oceny szkodliwości czynu nie na gruncie definicji przestępstwa, lecz w chwili podejmowania decyzji w przedmiocie wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego.

Drugi z modeli wprowadza korektę już na poziomie definicji przestępstwa. Model ten obowiązuje w Polsce, gdzie przyjęto w art. 1 § 2 k.k. materialną definicję przestępstwa, która uzależnia kwalifikację popełnionego czynu od jego stopnia społecznej szkodliwości. Nie stanowi bowiem przestępstwa czyn, którego społeczna szkodliwość jest znikoma²⁹. Wprawdzie brak jest legalnej definicji społecznej szkodliwości czynu, jednak na mocy art. 115 § 2 k.k. przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego lub zagrożonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób oraz okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia³⁰. Materialnoprawna definicja przestępstwa pozwala zatem na przyjęcie zasady legalizmu jako dominującej w polskim modelu procesu karnego. Jeżeli bowiem eliminacja odpowiedzialności za czyny błahie realizuje się już na poziomie definicji przestępstwa, co do zasady nie ma potrzeby, aby dokonywać tej weryfikacji w chwili podejmowania decyzji o wszczęciu i prowadzeniu postępowania karnego. Konsekwencją przyjętego w Polsce modelu jest wynikający z art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. zakaz wszczynania albo nakaz umorzenia postępowania w przypadku znikomej społecznej szkodliwości czynu. Uwzględniając wpływ stopnia społecznej

²⁶ J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71–72; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 146–147. Por. A. Kołodziejczyk, *Miejsce...*, s. 130, 132.

²⁷ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306; Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 112, 114; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 141–142. Zob. M. Rogalski, *Procesowe gwarancje zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 369.

²⁸ J. Zagrodnik, *Zasada legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, red. C. Martysz, A. Matan, Z. Tobor, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2007, s. 235–236; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306; M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 269; J. Tylman, *Zasada...*, s. 126–127; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384; J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 151; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 35; M. Rogalski, *Procesowe gwarancje...*, s. 369.

²⁹ J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 146–147; A. Kołodziejczyk, *Miejsce...*, s. 117, 121; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 308; S. Waltoś, *Naczelne zasady procesu karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1999, s. 108.

³⁰ K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 149–150.

szkodliwości na zasadę legalizmu w polskim modelu procesu karnego, zasadę tę określa się jako zasadę legalizmu materialnego³¹.

W świetle przedstawionych rozważań definicja przestępstwa oraz zasada legalizmu stanowią elementy szeroko pojętej polityki karnej. Z jednej strony zatem przyjęta definicja przestępstwa w prawie karnym materialnym bezpośrednio wpływa na dobór zasady dominującej w procesie karnym. Warto jednak zaznaczyć, że przyjęcie określonej zasady w danym modelu nie jest absolutne. W każdym modelu przyjmuje się wyjątki – w modelu oportunistycznym na rzecz legalizmu, w modelu legalistycznym na rzecz oportunizmu. W ten sposób dochodzi do interakcji również w przeciwną stronę, polegających na tym, że zakres obowiązywania zasady legalizmu wpływa na zakres stosowanych kar i środków karnoprawnej reakcji. Dopuszczalne bowiem jest, aby na gruncie prawa karnego popełniony czyn zasługiwał na reakcję penalną, jednak z powodu zastosowanych wyjątków od zasady legalizmu nie dojdzie do pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej. Za przykład może posłużyć instytucja absorpcyjnego umorzenia postępowania z art. 11 k.p.k. stanowiąca wyjątek od zasady legalizmu³². Przepis ten pozwala na umorzenie postępowania w sprawie o występki, zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5, jeżeli orzeczenie wobec oskarżonego kary byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo, a interes pokrzywdzonego temu się nie sprzeciwia. Z drugiej strony zakres tego wyjątku też jest kształtowany przez prawo karne materialne, z którego wynika ustawowe zagrożenie czynu karą.

Wpływ prawa karnego na zakres przedmiotowy zasady legalizmu nie ogranicza się jedynie do definicji przestępstwa. Istotne pozostają tutaj także znamiona przestępstw, gdyż co do czynów, które ich nie wypełniają, nie jest możliwe

³¹ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 308; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 119; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237; A. Sakowicz, *Umorzenie...*, s. 280; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 97, 99.

³² A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, w: *Ius et lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 144–145; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 240; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 101; D. Gruszecka, *Interes...*, s. 52; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 38; Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 121; W. Grzeszczyk, *Pozycja i rola prokuratora w postępowaniu karnym według nowego kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe prawo karne procesowe...*, s. 281; E.W. Plywaczewski, S.T. Szymański, *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, Prok.i Pr. 2016, nr 11, s. 6; C. Kuleś, *Legalizm...*, s. 132; R.A. Stefański, *Umorzenie „absorpcyjne” postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 499; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 385; J. Kosowski, *Legalizm...*, s. 171; R. Kmiecik, w: Idem, E. Skrętowicz, *Proces...*, s. 81; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 310; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 73.

prowadzenie postępowania karnego. Również instytucje znoszące przestępczość (np. kontratypy) oraz karalność czynu (np. czynny żal) zamykają możliwość ścigania zgodnie z zasadą legalizmu. Na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 i 4 k.p.k. postępowania karnego nie wszczyna się, a wszczęte umarza, gdy czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego, albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa, a ponadto, gdy zgodnie z ustawą sprawca nie podlega karze.

Warto zaznaczyć, że przeszkody procesowe wskazane w art. 17 § 1 pkt 2–4 k.p.k. nie są wyjątkami od zasady legalizmu na rzecz oportunistu³³. W przypadku braku znamion, znikomej społecznej szkodliwości czynu, kontratypów czy czynnego żalu organ nie tylko nie ma obowiązku, ale nie ma także prawa do ścigania. Zaniechanie ścigania nie jest tu wynikiem decyzji organu, lecz ustawodawcy. Wymienione przypadki potwierdzają słuszność stanowiska, zgodnie z którym podział na legalizm i oportunizm nie jest podziałem wyczerpującym. Istnieją bowiem czynności procesowe, których nie da się zakwalifikować do przejawów ani zasady legalizmu, ani zasady oportunistu. Czynności te pozostają poza zakresem oddziaływania tych zasad³⁴.

Wreszcie warto wskazać, że zgodnie z art. 10 § 1 k.p.k. zasada legalizmu obowiązuje co do czynów ściganych z urzędu³⁵. Ergo poza zakresem działania tytułowej zasady pozostaje ściganie czynów w trybie prywatnoskargowym³⁶. Istnieje jednak stanowisko odrębne, które na podstawie art. 10 § 2 k.p.k. obejmuje zasadą lega-

³³ Zob. A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 144–145; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 236–267; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 91–92; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 5; W. Grzeszczyk, A. Herzog, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014, s. 32. Odmienne: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 40; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384; S. Steinborn, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2016, art. 10, teza 4.

³⁴ Por. M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 71, 80.

³⁵ J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51; J. Kosonoga, w: *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 181; C. Kulesza, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 43; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41.

³⁶ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; S. Steinborn, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 1; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100–101; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 98; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; C. Kulesza, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 43; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8; C. Kulesza, *Legalizm...*, s. 132; J. Czapska, *Tendencje oportunistyczne w pracy polskiej policji*, w: *Zasady procesu karnego...*, s. 475; M. Klejnowska, *Popieranie oskarżenia jako realizacja zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 192, 197–199; J. Tylman, *Zasada...*, s. 114; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384.

lizmu każde przestępstwo, niezależnie od trybu ścigania³⁷. Przez pryzmat treści art. 10 § 2 k.p.k. pogląd ten wydaje się słuszny. Stąd należy podzielić wątpliwości, czy przepis ten nadal wyraża zasadę legalizmu. Przy uznaniu, że tytułowa zasada została wyrażona w art. 10 § 1 i 2 k.p.k., a art. 10 § 2 k.p.k. wymaga ścigania wszystkich przestępstw, bez znaczenia byłoby ograniczenie art. 10 § 1 k.p.k. do czynów ściganych z urzędu. Taka interpretacja pozostawałaby w sprzeczności z wykładnią *per non est*. Słuszny zatem wydaje się pogląd, zgodnie z którym art. 10 § 2 k.p.k. wyraża zasadę równości odrębną od zasady legalizmu i nie może modyfikować zasady legalizmu zawartej w art. 10 § 1 k.p.k., a jedynie ją uzupełnia³⁸. W konkluzji więc należy przyjąć, że zasada legalizmu ogranicza się do czynów ściganych z urzędu. Jednocześnie słuszne jest odrzucenie tytułowej zasady w ujęciu szerszym (*sensu largo*). Warto także zwrócić uwagę, że przestępstwa ścigane w trybie prywatnoskargowym, mimo że pozostają poza zakresem zasady legalizmu, nie są też objęte zasadą oportunistu³⁹. Decyzja w przedmiocie ścigania tych przestępstw nie należy bowiem do organu, lecz do pokrzywdzonego, a prawo wstąpienia prokuratora do postępowania na mocy art. 60 k.p.k. niczego nie zmienia, albowiem w tym zakresie prokurator nie ma takiej swobody decyzji, jak w przypadku instytucji będących przejawem zasady oportunistu⁴⁰.

Sporne pozostaje również, czy w zakresie czynów ściganych w trybie wnioskowym zasada legalizmu znajduje zastosowanie⁴¹. Należy jednak pamiętać, że w chwili złożenia wniosku o ściganie organy nie mają prawa odmówić wszczęcia ani umorzyć postępowania, jeżeli ściganie jest dopuszczalne i zasadne⁴². Nie kwestionując

³⁷ Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 112.

³⁸ B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty...*, s. 168–169; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 6.

³⁹ J. Tylman, *Zasada...*, s. 114; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 98; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 70; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 5. Odmienne: K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 142; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; M. Budyn-Kulik, *Wzajemny wpływ świadomości społecznej i percepcji systemu prawa na funkcjonowanie zasady legalizmu i wyjątków od niej*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 96.

⁴⁰ A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 148; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237–238; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 119; M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 197–199.

⁴¹ Zob. stanowiska kwestionujące: M. Budyn-Kulik, *Wzajemny wpływ...*, s. 96; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8–9; J. Czapska, *Tendencje...*, s. 475; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 142; J. Tylman, *Zasada...*, s. 114. Aprobujące: M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 195–196; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 71; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122.

⁴² M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 195–196; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 71; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100–101.

więc obowiązku ścigania w tym zakresie, można powziąć wątpliwość, czy ściganie w tych przypadkach wynika z zasady legalizmu, czy też z instytucji pozostających poza oddziaływaniem zasad legalizmu i oportunistu. Wydaje się jednak, że wspomniane wątpliwości rozwiewa pogląd, zgodnie z którym po złożeniu wniosku o ściganie postępowanie karne prowadzone jest tak jak w przypadkach przestępstw ściganych z urzędu⁴³. Zatem zasada legalizmu *sensu stricto* obejmuje także swoim zakresem przestępstwa ścigane w trybie wnioskowym po złożeniu wniosku.

W świetle przedstawionych rozważań tryb ścigania przestępstwa określony w przepisach prawa karnego materialnego również ma wpływ na zakres przedmiotowy zasady legalizmu.

5. Wnioski

Zaprezentowane uwagi prowadzą do wniosku, że na kwestię stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji mają wpływ nie tylko przepisy prawa karnego materialnego, ale także przepisy prawa konstytucyjnego czy prawa karnego procesowego. Poszczególne grupy przepisów są ze sobą powiązane, wchodzą we wzajemną interakcję i tworzą spójny model polityki karania. Zasada legalizmu natomiast stanowi doskonałe pole do wykazania wspomnianych relacji.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2012.
- Bojarski T., *Znaczenie zasady legalizmu dla zasady równości wobec prawa oraz w świetle ogólnych dyrektyw wymiaru kary*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 67–82.
- Budyn-Kulik M., *Wzajemny wpływ świadomości społecznej i percepcji systemu prawa na funkcjonowanie zasady legalizmu i wyjątków od niej*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 83–107.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- Cora S., *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10, s. 5–19.

⁴³ A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 149.

- Czapska J., *Tendencje oportunistyczne w pracy polskiej policji*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 474–484.
- Dobkowski J., *O kształtowaniu się podejścia prawnoustrojowego w definiowaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Współczesne problemy prawa*, t. 1, red. I. Nowicka, D. Mocarska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015, s. 141–161.
- Duży J., *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, s. 62–70.
- Golik C., *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle naczelnych zasad procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 9, s. 54–86.
- Gruszecka D., *Interes pokrzywdzonego jako uzasadnienie współczesnego oportunizmu. Uwagi na tle art. 59a k.k.*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 47–70.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Artykuły 1–467. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Grzeszczyk W., *Pozycja i rola prokuratora w postępowaniu karnym według nowego kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 273–286.
- Grzeszczyk W., Herzog A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014.
- Hermann M., *O normach sprzężonych raz jeszcze*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 11, s. 3–19.
- Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Izydorczyk J., *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 71–80.
- Jabłoński M., Węgrzyn J., *Ochrona wolności i praw jednostki*, w: *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsamego przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, red. M. Jabłoński, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 13–33.
- Jamontt J., *Oportunizm przy ściganiu przestępstw*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 12, s. 349–357.
- Janusz-Pohl B., *Teoretycznoprawne aspekty relacji pomiędzy zasadami legalizmu i kontradyktoryjności w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 163–178.
- Kazimierczuk M., *Pojęcie, istota oraz źródło wolności i praw człowieka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 26, s. 101–114.

- Klejnowska M., *Popieranie oskarżenia jako realizacja zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 179–206.
- Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2006.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2024.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Kulesza, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2025.
- Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, C.H.Beck, Warszawa 2025.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, C.H.Beck, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Drajewicz, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, C.H.Beck, Warszawa 2011.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1–2, red. D. Świecki, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2025.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2022.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2016.
- Kołodziejczyk A., *Miejsce oportunistu w polskim procesie karnym na przykładzie umorzenia absorpcyjnego – kilka refleksji odnośnie wykorzystania instytucji w praktyce*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 115–146.
- Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H.Beck, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Koper R., *Konstytucyjnoprawne źródła zasady legalizmu*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 183–196.
- Kordik A., *Oportunizm czy legalizm ścigania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 2, s. 95–106.

- Kosowski J., *Legalizm i oportunizm w postępowaniach dyscyplinarnych w służbach mundurowych*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 169–184.
- Kozioł T., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Kulesza C., *Legalizm i oportunizm ścigania a prawa pokrzywdzonego w świetle nowelizacji polskiego ustawodawstwa karnego z 2013 roku*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzcyk i in., Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2014, s. 125–144.
- Mierzejewski P., Mierzejewska M., *Zasada legalizmu oraz oportunizm w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1998, nr 3–4, s. 25–44.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
- Murzynowski A., Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, w: *Ius et lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 141–155.
- Pływaczewski E.W., Szymański S.T., *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11, s. 3–20.
- Polit-Langierowicz K., *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego? Dylemat współczesnej polityki karnej*, w: *Studia Iuridica Toruniensia*, t. 3: *Debiuty*, red. K. Kamińska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006, s. 141–162.
- Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, C.H.Beck, Warszawa 2002.
- Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, LexisNexis Polska, Warszawa 2010.
- Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Problematyka aksjologicznej kategoryzacji legalizmu i oportunistu ścigania przestępstw*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 257–275.
- Rogalski M., *Procesowe gwarancje zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 369–382.
- Rydz-Sybilak K., *Zasada legalizmu w praktyce organów procesowych a uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 383–392.

- Sakowicz A., *Umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k. jako wyjątek od zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 277–298.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Sobolewski Z., *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 111–124.
- Stefański R.A., *Umorzenie „absorpcyjne” postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 499–510.
- System prawa karnego procesowego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965.
- Waltoś S., *Naczelne zasady procesu karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1999.
- Wilk L., *W sprawie zakazu hazardu niereglamentowanego*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 4, s. 60–71.
- Wiśniewski L., *Gwarancje podstawowych praw i wolności obywateli PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 1999.
- Woźniewski K., *Zasada praworządności w procesie karnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, nr 24, s. 391–397.
- Zagrodnik J., *Zasada legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, red. C. Martysz, A. Matan, Z. Tobor, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2007, s. 233–247.

dr MICHAŁ PRUSEK

e-mail: michal.prusek@uni.opole.pl

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Specjalista w zakresie prawa karnego procesowego oraz środków przymusu bezpośredniego. Adwokat w Izbie Adwokackiej w Katowicach.

PhD in Law, Assistant Professor at the Department of Criminal Law of the Institute of Legal Sciences, Faculty of Law and Administration, University of Opole. Specialist in criminal procedural law and direct coercive measures. Practising advocate (attorney) at the Katowice Bar Association.